

NOTES CRITICOBIBLIOGRÀFIQUES

Els Testaments dels Dotze Patriarques (Literatura intertestamentària, 7). Introducció, traducció i notes d'Enric Cortès. Barcelona: Facultat de Teologia de Catalunya – Associació Bíblica de Catalunya – Fundació Bíblica Catalana 2014, 316 p.

Saludem amb goig la publicació d'un nou volum de la col·lecció *Literatura intertestamentària* que la Facultat de Teologia de Catalunya, juntament amb l'Associació Bíblica de Catalunya i la Fundació Bíblica Catalana, han fet possible. Aquesta vegada es publica, en el núm. 7 d'aquesta col·lecció, un llibre molt esperat: *Els Testaments dels Dotze Patriarques*. A poc a poc anem disposant en llengua catalana de textos rellevants de la tradició cristiana del període intertestamentari, en l'actualitat prou conegut.

Del volum, n'ha tingut cura el professor Enric Cortès, catedràtic emèrit de llengua hebrea, judaisme i literatura intertestamentària a la Facultat de Teologia de Catalunya. El Dr. Cortès, caputxí, és un estudiós d'aquest període de renom internacional que fa anys va escriure una tesi doctoral, valuosíssima encara avui, sota la direcció del P. Le Déaut, intitulada *Los Discursos de Adiós de Gn 49 a Jn 13-17. Pistas para la historia de un género literario en la antigua literatura judía* (Barcelona: Institución San Jerónimo - Facultad de Teología de Barcelona (Sección de San Paciano) - Herder 1976, 549 p.). Les moltes publicacions del professor Enric Cortès donen prova no només de la seva extrema finor investigadora, sinó també de la seva capacitat pedagògica, segurament d'arrel guimeranenca. En general, les seves intervencions en congressos i en jornades diuen de la seva profunditat i del seu saber comunicatiu.

Com diu el professor Enric Cortès, «*Els Testaments dels Dotze Patriarques* són els representants més complets i genuïns del gènere literari anomenat «discursos de comiat»» (p. 19). Precisament es tracta d'un gènere

literari que l'obra doctoral d'Enric Cortès va ajudar a dibuixar i a posar en relleu. Abans d'ell només hi havia algunes pinzellades del gènere com les que es podien trobar en l'obra de Stauffer (*Die Theologie des Neuen Testaments*, 1941); en l'article de Munck (*Discours d'adieu dans le Nouveau Testament et dans la littérature biblique*, 1950), amb un tractament millor i més profund; i en algun altre indret menys significatiu, com ara alguns articles de diccionari. Que ara, doncs, molts anys després, i amb més estudis sobre el gènere duts a terme, disposem d'aquesta obra al nostre país, això ens permet comprendre millor aquesta literatura en ella mateixa i en relació als textos i a la vida de les primeres comunitats cristianes.

El volum és dedicat a la Dra. Rosa Boixareu, «la primera mestra dels *Testaments dels Dotze Patriarques* a casa nostra» (p. 7 n/n). La professora Rosa Boixareu va redactar la seva tesi doctoral sobre *El gènere literari dels Testaments dels Dotze Patriarques*, i ho féu sota la direcció del Dr. Enric Cortès, tesi que fou publicada dins la «Col·lecció Sant Pacià, 66» (Barcelona: Facultat de Teologia de Catalunya 1999, 356 p.).

La primera cosa que el lector trobarà són les *Abreviatures i sigles* (p. 9-16), de gran utilitat, on hi ha situada bibliografia fontal i secundària per a l'estudi sobre els Testaments; i, a continuació, una bibliografia imprescindible sobre *Literatura jueva oficial i midraixim. Edicions i traduccions més citades* (p. 17-18).

Segueix la *Introducció* (p. 19-43, 61 notes), que ens ofereix una mirada a la problemàtica i a la temàtica que gira a l'entorn dels *Testaments dels Dotze Patriarques* (d'aquí endavant: TP). Ens cal seguir-la amb força detall perquè ens trobem davant d'un text inusual, concís i clar que facilita extraordinàriament la lectura dels TP.

La *Introducció* comença situant-nos els TP com a «representants més complets i genuïns del gènere literari anomenat «discursos de comiat»» (p. 19), afegint-hi que «els Testaments són discursos de comiat, però revestits d'una importància ulterior»: són comiats definitius, testaments» (ibídem). És un gènere literari que Enric Cortès coneix molt bé d'ençà de fa més de quaranta anys. És un gènere «amb fórmules estilístiques pròpies (però no exclusives)» (ibídem). Els tres punts essencials d'aquest gènere són: «1. El moribund (o el que puja al cel) crida els seus per parlar-los; 2. Els fa les seves exhortacions. Sobresurten per la seva freqüència les al·lusions a les obres de misericòrdia, a l'amor i unió fraterns; i 3. Unes frases sobre el futur de la comunitat o la fi dels temps» (cf. p. 20). Després de desplegar-se aquest tríptic en cada Testament –amb variacions, a vegades, per inversió o barreja, entre 2 i 3–, hi trobem, sovint, les disposicions funeràries i, a vegades, la justificació d'aquestes disposicions.

Cadascun dels fills de Jacob disposa el seu testament davant dels seus

fills —«els fisiològics i els espirituals», escriu Cortès (p. 20)— reunits al voltant del seu llit d'agonia i de mort. El testament de cadascun d'ells sovint fa «emergir els mals moments» (ibídem), cosa que servirà de *contramodel* per als fills, perquè els assenyalarà com no haurien d'actuar a la vida. Els discursos dels TP se serveixen fonamentalment de l'exhortació (el «corpus exhortatiu»), la qual pot ser feta a la manera deuteronomística, això és, complir la Llei, estimar Déu i els seus preceptes, que són font de vida. Aquí el professor Enric Cortès assenyala que mai no es diu quins són aquests *preceptes* de l'Antic Testament. I hi afegeix: «El que interessava no era això. Importava, això sí, fer veure al lector que aquelles virtuts patriarcals eren les lloades en les places, carrers i simposis del món hel·lenístic en general i dels estoics en particular» (p. 20-21). Hi ha exhortacions dins del TP que són fetes, directament o indirectament, a la manera biogràfica, és a dir, que deriven «de la biografia patriarcal i parla de conegudes virtuts tradicionals sovint de caire estoic o que simplement indiquen ambients hel·lenístics» (p. 21), i també subratllen el compliment de la Llei, l'amor al proïsme, la contenció del beure, de la luxúria, l'endurança, la simplicitat de cor. Les exhortacions biogràfiques acostumen a posar per model el patriarca que fa el discurs o bé Josep. Cal parar atenció al fet que, tant en l'exhortació deuteronomística com en la biogràfica, ens movem en ambients hel·lenístics.

El professor Cortès remarca amb molt d'encert i amb prudència d'investigador com «les exhortacions a l'amor al proïsme universalment entès, el perdó del tot gratuït del patriarca Josep, les repetides al·lusions cristianes al final dels discursos al misteri salvífic de Jesús, *acosten considerablement* els Testaments als evangelis» (p. 21; la *cursiva* és nostra). Aquest apropament l'ha anat mostrant la investigació sobre els TP (un dels principals: R. H. Charles, quan afirma que el sermó de la muntanya i altres passatges dels evangelis i de Sant Pau semblen conèixer i servir-se dels TP). I és en aquest punt que el professor Enric Cortès ens ofereix una síntesi de gran interès per als lectors sobre la història de la interpretació dels TP o, com ell ho diu, sobre «l'evolució dels investigadors dels Testaments» (p. 22-28). En efecte, Cortès mostra clarament com aquesta investigació ha *evolucionat* en la direcció del *boomerang*: a grans trets, es va passar de considerar els TP com a una obra d'autoria cristiana o judeocristiana a tenir-la per una obra d'autoria jueva (amb interpolacions cristianes) per acabar llegint-la altra vegada com una obra cristiana. Tot aquest esforç interpretatiu es va dur a terme amb molts matisos, com s'esdevé en les investigacions que provenen del camp de la metodologia exegetica historicocritica.

Val la pena que ens deturem en les línies mestres de la història de la

interpretació dels TP, com, de fet, ho fa, molt més llargament, el professor Enric Cortès. Mirarem de resumir-lo tenint ben presents les seves paraules.

D'entre els estudiosos que, entre els segles XVIII i finals del XIX (1884), defensen l'autoria cristiana dels TP se n'esmenten: Abraham Geiger, R. Sinker, I. A. Dorner, A. Kayser, A. Hilgenfeld i H. D. Slingerland. Alguns dels seguidors de F. Schnapp, principalment R. H. Charles, proposen l'autoria jueva amb interpolacions cristianes. En les seves obres sobre els TP dels anys 1908 i 1913, R. H. Charles hi sosté que els TP són una obra jueva, escrita originalment en hebreu, amb algunes interpolacions cristianes, opinió que es defensà (amb algunes dissensos de detall) fins al 1951.

Cal que no oblidem que a partir dels descobriments del Qumran (1947 endavant) alguns autors, com ara A. Dupont-Sommer, J. P. Audet, B. Otzen, M. Philonenko, etc., van pensar que l'origen dels TP calia cercar-lo a Qumran, interpretació que posteriorment es va discutir i rebutjar força vegades, sobretot per J. Becker i M. De Jonge, encara que no es pot negligir gens el valor que tenen alguns paral·lels qumrànic de cara a la comprensió dels TP (sobretot respecte de l'antropologia teològica, l'angeologia, la soteriologia i l'escatologia).

El professor Enric Cortès s'estén més àmpliament en el tractament de l'obra de M. De Jonge, *The Testaments of the Twelve Patriarchs. A Study of their Text, Composition and Origin* (1953) i, conjuntament amb H. W. Hollander, *The Testaments of Twelve Patriarchs. A Commentary* (1985). Ambdós autors pertanyen a l'escola de Leiden. En la primera obra esmentada, es torna al consens d'abans del 1884, però ara fonamentat en un estudi minuciós de crítica textual que recolzava en els manuscrits grecs, la versió eslava i la versió armènia. Ara bé, segons aquesta escola de Leiden, la crítica textual no ens permet copsar res sobre la història de la composició dels TP. I això significa que «les anomenades interpolacions cristianes són en realitat part integral dels Testaments des del punt de vista de la crítica textual, i que la versió armènia (que s'ha usat tant per a provar les interpolacions cristianes) en realitat té tendència a abreujar el text que tradueix –també les frases clarament cristianes– especialment a mesura que va acabant l'obra» (p. 23-24). La versió armènia no és prova de l'existència d'una versió jueva prèvia. M. De Jonge defensa que l'autor o els autors cristians no es van servir únicament del material jueu tan abundant que tenien, sinó igualment d'un escrit sencer que modificaren d'acord amb els seus interessos: el Testament de Leví Original. Dit altrament, «no estem doncs davant d'una obra jueva editada per cristians, sinó d'una obra cristiana que se serveix de molt material jueu per a la seva *compilació* [...] una obra rebuda de mans cristianes és lògic que primer de tot sigui examinada com a cristiana. A més, ¿per què una obra amb molts continguts jueus

(bíblics i parabíblics) només pot ser considerada jueva?» (p. 24). I segueix el professor Cortès, en referència al que diu M. De Jonge: «Els primers cristians quan al segle II reben tot l'AT no sols reben allò que ara hi veiem, el contingut que aporten les nostres versions contemporànies, sinó també la digestió multiseccular que havia fet del text sagrat la comunitat jueva a través de la sinagoga (targum), predicacions dels tannaïtes, i lectures especialitzades en les cases d'estudi rabínic (*bate misdraš*) i, finalment, del mateix folklore popular jueu. Això per a ells (com per als jueus) era pràcticament paraula de Déu, o així ho pensaven» (ibídem). L'obra de M. De Jonge, segons Cortès, «mostra un esforç considerable a favor del cristianisme dels Testaments» (p. 25). I afegeix una conclusió valuosa: «El més important, però, és el seu esforç per mostrar que es destrueix la fluïdesa del text grec quan es vol extirpar les anomenades interpolacions cristianes, encara que això se li pugui discutir [*a De Jonge*] en algun cas concret» (ibídem).

El recorregut històric de les interpretacions dels TP, el tanca el professor Enric Cortès amb una opinió prou recent (2013), la de David A. DeSilva (no A. A. DeSilva!), de l'Ashland Theological Seminary (OH), contrària a M. De Jonge, i que trobem recollida en el seu article *The Testaments of the Twelve Patriarchs as Witnesses to Pre-Christian Judaism: A Re-Assessment* (dins: «Journal for the Study of the Pseudepigrapha» 23/1 (2013) 21-68). DeSilva té ben presents els avenços recents sobre la versió armènia i creu que la versió armènia correspon a un estadi en el qual l'obra contenia menys interpolacions cristianes. Es tracta d'una versió «útil doncs per a un estudi de crítica literària i per a la història de la transmissió del text, encara que en diversos casos es fa molt difícil recuperar la fraseologia original precristiana (per exemple, en TestBen 3,8; 9,2-5; 10,7-9; 11,1-5 i en TestAser 7,1-5) (ibídem)». El professor Cortès creu que els raonaments que aporta el professor DeSilva a favor d'un text precristià són sovint excessivament genèrics i que «les exhortacions adduïdes s'aguanten també bé en boca d'un cristià que sap que tot l'AT és paraula de Déu (sense especificar més) i que per tant compten de cara l'acció» (p. 26). També Cortès veu l'argumentació forçada i ràpida en la interpretació d'alguns textos com a interpolacions cristianes (per exemple, en «posaran les seves mans» de TestLev 14,3, quan és un llenguatge habitual del TestLev). DeSilva no accepta que els textos que inculquen als fills dels patriarques observar la Llei i els preceptes de l'AT siguin lectures cristianes. Cortès creu que «és un pèl exagerat veure en algun testament (excepte el de Leví que té una història ben pròpia i fins exclusiva) «absolutes reivindicacions respecte del valor de la Torà»» (p. 27).

Com amb raó diu el professor Enric Cortès, i cal que ho referim

detalladament: «Els autors dels Testaments reivindiquen tranquil·lament el rol salvífic de la Torà, sense aprofundir-hi gens; no descriuen cap limitació del rol de la Torà per a un cristià (no ho intenten, excepte en detalls anecdòtics d'*halakhà* quan en poden treure un cert profit espiritual per al lector cristià)... Simplement reprenen exhortacions genèriques que han rebut per tradició cristiana o/i judeocristiana, tradicions inherents a l'AT, un escrit lliurat amb un farciment d'exegesi jueva popular i tradicional» (ibídem). En canvi, DeSilva defensa que els TP «adopten la postura de Pau i que per això «mai no col·locarien la Torà d'una manera tan persistent com fan els Testaments sense alguna limitació»» (ibídem). Aquesta postura, la rebut Cortès quan afirma «però no crec que es pugui dir que els Testaments adoptin la posició paulina, malgrat l'opció comuna a favor de la conversió i salvació final d'Israel, que per res ha de ser exclusiva de Pau» (ibídem). DaSilva, a més, veu en els TP elements que entren en contradicció amb el NT. De tota manera, com el contradiu Cortès, «és evident que l'òptica d'una obra que de forma més o menys «missionera» s'adreça als jueus per a convertir-los no podia fer això que li demana DeSilva. Tampoc si l'òptica era amb finalitat didàctica i s'adreçava a cristians que havien de conviure i dialogar amb jueus (Hollander - De Jonge)» (p. 27-28). I, definitivament, el professor Enric Cortès sosté que «possiblement DeSilva no té prou en compte la ficció dels Testaments, que encara que aquí i allí es traeixen (en la profecia sobretot), saben mantenir al llarg de l'obra l'estatus que l'autor s'ha proposat, uns patriarques allisonadors des de la seva pròpia història personal (que l'autor cristià sap heretada i mamada tradicionalment amb la lectura d'un AT digerit per moltes generacions)» (p. 28). El professor Enric Cortès mostra no només els coneixements d'un home de ciència bíblica i d'un home de maduresa cristiana, sinó també –i això voldria remarcar-ho– d'un home que coneix l'ésser humà i la vida humana, i el que suposen els processos de transmissió, coneixements que no són obvis en tots els exegetes.

La *Introducció* segueix presentant-nos en sis punts succints la temàtica teologicobíblica fonamental que ens ofereixen els TP.

En primer lloc, l'autor dedica un apartat (*El cristianisme dels Testaments*, p. 28-29), a subratllar tres dades referides a la *Cristologia* (ibídem): a) l'abundància d'anuncis de to incarnacionista que difícilment fa pensar en la descripció jueva de la salvació final o messiànica, cosa que fa difícil que els TP siguin de l'època intertestamentària; b) una certa contradicció entre una cristologia angèlica emergent en TestDan 6,5.6b i la formulació incarnacionista; c) l'origen del sacerdoti de Jesús: contra la tesi cristiana dels primers temps, els TP *algunes vegades* mantenen l'origen levític del sacerdot/Jesús que ha de venir a la fi; això va contra l'opció que

trobem arreu dels TP, és a dir, els TP no segueixen gens l'opció que el cristianisme primitiu fa per un sacerdoti «segons l'ordre de Melquisedec»; igualment sorprèn l'opció de TestRub 6, 5-12 en pro de la reialesa del patriarca Leví. Cortès defensa que «ens falta un estudi detallat de l'estatus del patriarca Leví en els cercles jueus entorn (!) del NT, perquè això explicaria, almenys en part, l'opció dels cristians dels Testaments, i la d'algun pare de l'església, a favor d'ell» (p. 29.)

En segon lloc, es tracta *El rol de la Llei* (p. 29-30). El professor Enric Cortès fa notar com s'han d'entendre els textos en què es demana als fills dels patriarques, per part del moribund, l'observança de la Llei i dels preceptes de l'AT: «com exhortacions simplement a l'amor a Déu i amor al proïsme, amb accions concretes» (ibidem), és a dir, no es pensa en els manaments mosaics. Precisament en aquest punt «els Testaments són del tot distints de Pau a Romans i Gàlates (i de diversos escrits del cristianisme del s. II). I Cortès puntualitza a M. De Jonge i la seva escola que si l'obra dels TP és del segle II, cal admetre que el cristianisme del s. II és molt més variat del que s'acostuma a pensar habitualment.

En tercer lloc, es fa referència a *El rol del esperits* (p. 30-31). Aquí s'esbossa la problemàtica de la llibertat humana i el mal segons els TP. Sempre els TP pressuposen la llibertat humana com a quelcom fonamental. D'aquí ve que parlin de la conversió. De tota manera, els TP van rebre una tradició del món henòquic i/o del llibre dels Jubileus, que sosté el mite dels Vigilants (cf. Gen 6, 2-4), on es planteja que són els mals esperits la causa del mal. Però com diu Cortès, «malgrat la força connatural d'aquests esperits en el cor de l'home, la conversió sempre és al seu abast, com hi és també la col·laboració amb els mals esperits, els adlàters de Beliar» (p. 30). Els mals esperits, doncs, no impossibiliten la llibertat humana. Ben al contrari, en els TP, l'home és llegit com a *capax conversionis* amb l'ajut de Déu i la seva llibertat.

En quart lloc, es parla del tema *Els dos preceptes: amor a Déu i al proïsme* (p. 31-33). El professor Enric Cortès remarca en la seva lectura dels TP que aquest tema de l'amor a Déu i al proïsme és un tema que, a banda de ser difícil, és abundantment tractat en els TP. En aquest tema, s'hi decideix la comprensió o no de la comunitat cristiana que hi ha darrera dels TP. Tot i que la temàtica és recurrent en la literatura intertestamentària, «en els Testaments dóna la impressió que els dos manaments s'hi troben com a casa» (p. 31). Precisament ha estat M. De Jonge qui ha subratllat el lligam d'aquests dos amors, i d'ells amb tot el llegat testamentari. I això de tal manera que precisament tot el llegat es resumeix en els dos manaments (cf., per exemple, TestBen 3, 3-5 i 10, 3-5; TestJud 13, 1; TestZab 10, 2). De cara a l'ensenyament de l'amor, és especialment rellevant el model de

Josep (cf. HOLLANDER, *Joseph as an ethical model in the Testaments of the Twelve Patriarchs*, Leiden: Brill 1981). D'aquí ve que sigui difícil «extreure els preceptes sobre l'amor per fer-ne part d'una suposada obra jueva precristiana. A més, com amb raó assenyala Cortès, «donat que els Testaments són transmesos per l'església primitiva és del tot lògic veure'ls primer de tot com a cristians» (p. 33).

En cinquè lloc, es parla del tema *Israel i els gentils. L'escatologia* (p. 33-40), que és subdividit en dos apartats: 1) *Els passatges SER* (p. 33-37); i 2) *Fragments Levi/Judà* (p. 37-40).

En relació als *passatges SER* (= Sin-Exile-Return), el professor Enric Cortès assenyala, en primer lloc, com, d'acord amb el gènere literari *discursos de comiat*, els TP «contenen sempre un tercer element de predicció de futur, entès com clarividència del moribund i profecia *ex-eventu*» (p. 33). La clarividència és arrelada en el coneixement a fons de les tradicions orals i escrites, que són rellegides (i, per tant, en certa manera reactualitzades en la relectura) i que es troben en la literatura henòquica (sovint citada en els TP). A més la clarividència dels moribunds patriarcals també reposa en les tauletes celestials preexistents. Precisament les previsions o profecies gairebé sempre es vehiculen per mitjà d'un esquema literari d'origen duteronòmic, és a dir: pecat, exili, retorn (SER, en terminologia anglosaxona correntment admesa). A aquest esquema, s'hi ha dedicat la història de l'exegesi. El nostre autor fa un repàs d'alguns fragments i en mostra la complexitat, alhora que hi assenyala la seva relació o no amb el pensament cristià. Contenen pensament cristià els fragments següents: TestNef 4, 1-3; 4, 4-5; TestJud 23, 1-5.24; TestDan 5, 9-13. L'únic fragment que no el conté és TestIss 6, 1-4.

En relació als *Fragments Levi/Judà* (= LJ), que formen un altre tipus de material parenètic i escatològic dels TP, Enric Cortès subratlla com «malgrat les faltes passades dels dos patriarques i les previstes dels seus descendents en el material LJ, tant l'autèntica reialesa com l'autèntic sacerdocí seran restaurats definitivament a través d'ells» (p. 37). Sobretot això s'explicita en TestLev 18 i TestJud 24. Cortès mostra com es parla diversament de la salvació final a través d'aquestes dues tribus. Així com en TestSim 7, 1-2 es prediu que el gran sacerdot i el rei de Judà vindrà de la tribu de Levi (!); per contra, en TestJud 22, 2 i TestNef 8, 2-3, s'hi diu que la salvació prové de Judà, de la qual surt Jesús, el Salvador. Amb alguna diferència, semblantment passa amb TesDan 5, 10a i 6. El professor Cortès detalla en la seva exposició d'altres indrets on parlen de la salvació i, d'acord amb De Jonge, que sosté que el que interessa a TestDan 6 és la salvació d'Israel i la dels qui en són fora, afegeix que aquesta és «una altra característica notable del cristianisme de la comunitat dels Testaments. Oi

més si recordem com generalment es tracta Israel en les obres contemporànies (excepte Pau)» (p. 38). Cortès insisteix que per a comprendre millor la comunitat dels Testaments ens hi pot ajudar «el captament respecte la humanitat sencera, que probablement extreu del mateix missatge global dels evangelis» (ibídem). Es presenten críticament alguns fragments que apunten, amb matisos, a l'afirmació d'una salvació de tots els homes, amb el detall que alguns d'ells ja posen la invocació del Senyor, és a dir, la fe, com a lligada a la salvació (cf. TestJud 24, 5-6, on a 6b llegim: «per jutjar i salvar tots els qui invoquen el Senyor»).

Com a sisè punt trobem un apartat intitulat *La fe en Jesús* (p. 40-42). No volem deixar de transcriure un llarg fragment del professor Enric Cortès, perquè explica prou bé el seu posicionament i ajuda a comprendre molt els TP: «La comunitat dels Testaments, que suposem cristiana, havia rebut un gruix considerable de tradicions veterotestamentàries i jueves que estaven immerses en un món de fe comunitària i multisecular. Era inevitable que aquesta fe es reflectís en la seva obra. Més encara perquè aquesta naixia enmig d'una experiència quotidiana que, fent el memorial de la vida de Jesús, recordava necessàriament i contínua la importància decisiva de creure en Ell. Però l'autor no podia abundar gaire en les expressions de fe neotestamentàries: havia de conservar l'*status quo* que s'havia proposat en iniciar l'obra: contar com els patriarques en el moment de més clarividència, el seu llit mortuori, exhorten els seus i els prediuen profèticament (i a través del que està escrit en les tauletes celestials i els llibres d'Henoc) el futur. Aquestes frases de futur podien anunciar no solament pecats previsibles (perquè eren ja història coneguda), l'ensulsiada de l'exili i el gloriós retorn, sinó també la futura vinguda de Jesús com a «final» gloriós d'una història de salvació plena de pecats i misericòrdies, ensurts i retorns... El que no podien fer era mencionar Jesús de manera reiterada i clara. No era aquesta la manera de parlar dels profetes bíblics que el poble jueu i cristià coneixien. Al capdavant és als jueus a qui va adreçada l'obra, o als cristians, per ensenyar-los com comportar-se i dialogar amb ells, que pel fet és el mateix. No podem oblidar el punt de ficció que té l'obra: no és un relat fictici únicament pel fet d'estar teixit per un gènere literari que quasi sempre presenta un escenari ideal i bucòlic (el llit del moribund a vegades descrit com a llit d'or –TgNDr 6, 4–, altres, com a triclini de simposi), sinó perquè les exhortacions són imaginades per a alimentar l'esperit dels fidels, i les prediccions de futur per a ajudar a entendre la teologia de la història de salvació, sobretot en el nostre cas, per a ajudar la conversió d'Israel o al diàleg dels cristians amb els jueus que els eren contemporanis i companys de viatge espiritual» (p. 40). Un fragment llarg d'Enric Cortès, però que, tanmateix, resulta ser d'un gran valor, perquè centra del tot el seu

posicionament respecte dels TP i permet als lectors d'aquest llibre comprendre'n bé el seu rerefons i la seva trama. A continuació, Enric Cortès remarca alguns fragments dels TP sobre el tema de la fe (TestDan 5, 13; TestLev 16, 5b; TestBen 10, 7-9; TestDan 6, 4-5 [cf. Rm 11, 25-26]; TestAser 7, 7 [cf. Rom, *passim*]; TestJud 24, 5-6; TestLev 8, 12; TestJos 19, 6(11); TestSim 6, 5.

La *Introducció* es clou amb una brevíssima *Conclusió* (p. 42-43) on es remarca allò de més substantiu dels TP en relació al seu cristianisme: la salvació duta a terme per Jesús, Déu i home; la seva cristologia «del tot ortodoxa» (p. 42); el respecte envers «la diversitat de formes amb què es pot expressar el misteri de la salvació» (p. 43); l'origen del sacerdocí de Jesús d'acord amb la forma acceptada universalment; la importància de l'acceptació de la fe de cara a la salvació; la petició de diàleg de la comunitat dels Testaments amb Israel o almenys el seu respecte; i i «l'amor envers tot home de qualsevol raça o estatus social» (ibídem). El lector atent pot entendre-hi un repte per a les comunitats cristianes d'avui.

Després de la *Introducció* segueixen les traduccions al català dels TP. Com se'ns indica en la n. 61 de la p. 43, per a aquesta traducció s'ha tingut present una primera versió feta al català per Rosa Boixareu. El text original seguit ha estat el text crític de M. De Jonge - H. W. Hollander - H. J. De Jonge - Th. Korteweg, *The Testaments of the Twelve Patriarchs* (Leiden: Brill 1978). Cada testament va precedir d'una *Introducció* en què se situa l'obra i la seva temàtica principal, a banda de remarcar-ne, quan cal, alguns detalls sobre l'estructura, les fonts, etc., que permetin al lector conèixer-ne les lectures diverses que se n'han fet. A més, la traducció de cada testament va acompanyada de notes d'un altíssim valor exegètic que igualment n'ajuden a fer més entenedora la seva lectura.

Els testaments es col·loquen en l'ordre habitual: el *Testament de Rubèn*, amb el sotítol de *Sobre els pensaments* (amb *Introducció*, p. 45-47, n. [= notes.] 1-10; versió cat: p. 47-57, n. 11-51); el *Testament de Simeó - Sobre l'enveja* (*Intr.*, p. 59-60, n. 1-8; versió cat: p. 60-68, n. 9-50); el *Testament de Levi - Sobre el sacerdocí i l'orgull* (*Intr.*, p. 69-71, n. 1-10; versió cat: p. 71-96, n. 11-151, conté *Apèndixs*: I [afegit del ms. e a TestLev 2,3, p. 96-97; n. 152-155] i II [afegit del ms. e a TestLev 18, 2, p. 98-103; n. 156-188]); el *Testament de Judà - Sobre la valentia, la cobdícia i la fornicació* (*Intr.*, p. 105-106, n. 1-3; versió cat: p. 107-129, n. 4-124); el *Testament d'Issacar - Sobre la senzillesa* (*Intr.*, p. 131-132, n. 1-7; versió cat: p. 132-142, n. 8-48); el *Testament de Zabuló - Sobre la compassió i la misericòrdia* (*Intr.*, p. 143-144, n. 1-5; versió cat: p. 145-158, n. 6-87); el *Testament de Dan - Sobre la ira i la mentida* (*Intr.*, p. 159-160, n. 1; versió cat: p. 160-170, n. 2-62); el *Testament de Neftalí - Sobre la bondat natural*

(*Intr.*, p. 171-172, n. 1-2; versió cat: p. 173-188, n. 3-88), amb un annex: el *Testament de Neftali hebreu* (*Intr.*, p. 189-192, n. 1-7; versió catalana a partir del text hebreu editat per R. H. Charles, *The Greek Versions of the Testaments of the Twelve Patriarchs*, Oxford: University Press 1966³ en: p. 192-204, n. 8-61 notes); el *Testament de Gad - Sobre l'odi* (*Intr.*, p. 205-206, n. 1-3; versió cat: p. 207-216, n. 4-71); el *Testament d'Aser - Sobre les dues cares de la maldat i de la bondat* (*Intr.*, p. 217-218, n. 1-4; versió cat: p. 218-228, n. 5-71); el *Testament de Josep - Sobre la castedat o el bon seny* (*Intr.*, p. 229-230, n. 1-6; versió cat: p. 231-251, n. 7-129); i el *Testament de Benjamí - Sobre el pensament pur* (*Intr.*, p. 253-255, n. 1-4; versió cat: p. 255-271, n. 5-136).

La traducció catalana és molt acurada i permet traslladar-nos de manera excel·lent el text grec, amb tots els seus matisos i, sobretot, allò de teològic i de comunitat cristiana que hi ha en el text. La traducció és feta de tal manera que entrelliga esplèndidament bé el contingut del text i la manera de parlar corrent dels lectors. Això és una excel·lència a vegades difícil de trobar, sobretot quan es tradueixen textos més antics. El professor Enric Cortès té la virtut de ser un bon coneixedor de l'època, del text i del català, de bona prosa. És la saviesa d'algú que ha esdevingut un especialista internacional d'intertestamentària sense que mai hagi oblidat el gust per la seva llengua.

El llibre dels *Testaments dels Dotze Patriarques* conté, finalment, uns índexs indubtablement molt preuats en aquest tipus d'obra: primer, un *Índex de matèries* (p. 273-274), on s'ha prescindit de les fórmules estilístiques del gènere *Discursos de Comiat*; després l'*Índex d'autors* (p. 277-280) on no apareix el nom de Rosa Boixareu;¹ i un complet *Índex de citacions bíbliques* (p. 281-316) que recull les citacions de l'AT, del NT, les obres jueves (apòcrifs o pseudoepigràfics de l'AT, entre els quals els Testaments), els Manuscrits del Mar Mort (Qumram i altres), Filó d'Alexandria, Flavi Josep, Mixnà, Tosseftà i talmuds, tractats menors de la Mixnà, Tosseftà i talmuds, Targums i obres cristianes (Pares Apostòlics i Biblioteca copta de Nag Hammadi).

Considerem una llàstima que en una col·lecció com aquesta, que gairebé

1. Resulta potser una mica sorprenent que del treball doctoral de la professora Rosa Boixareu es digui que «és una bona aportació des de l'òptica de l'anàlisi moderna de literatura» (p. 19, nota 1) i que també es digui que «s'ha tingut en compte una primera versió al català [dels TP] feta amb cura per R. Boixareu» (p. 43, nota 61) i, no obstant això, no se'n faci cap més referència al llarg del text, ni tan sols consti en l'índex d'autors. Almenys el nom de Rosa Boixareu hi podia haver aparegut, perquè s'esmenta en aquestes dues notes a les quals acabem de referir-nos.

sempre havia donat les traduccions amb la versió original dels textos al costat, en aquest volum no hi hagi la versió original dels *Testaments*. Parlem de la llengua grega i un bocí de llengua hebrea. L'economia dels temps no permet totes les despeses, però en una obra d'aquesta mena calia haver-ho rumiat a fons. Un text com aquest, acompanyat d'unes introduccions esplèndides i d'un aparat crític com el que hi ha (amb un total de 1227 notes d'un altíssim valor!), del tot útil per a investigadors del nostre país i de fora, no podia no contenir el text grec *a fronte*. Així ho veiem, com un desencert, encara que en puguem entendre les raons.

En definitiva, aquesta valuosa traducció catalana dels *Testaments dels Dotze Patriarques* fa possible l'accés a un moment eminentment important com és el període literari de l'intertestament, quan, a més, el cristianisme comença el seu camí i les comunitats cristianes primerenques, entre els segles i i ii, es mouen enmig d'un món plural on el judaisme juga un paper per a ells molt preuat. Com llegim a la solapa del llibre, és una obra de gran prestigi, que van transmetre'ns els copistes cristians del segle ii, «la joia de la corona» del món espanyol de la literatura intertestamentària.

Aquesta obra, que pot ser llegida per qualsevol lector –i més acompanyat de la mà del professor Enric Cortès–, ha de ser motiu d'estudi en els llocs on es pot estudiar teologia a casa nostra. Ara no es pot argumentar la manca d'una bona traducció (i molt ben introduïda i anotada!). *Ara és l'hora* d'endinsar-se en aquest text i, fins i tot, esperar-ne –a casa nostra amb més raons– estudis d'investigació que permetin comprendre millor no només els *Testaments*, sinó el moment cultural i espiritual dels primers segles cristians i tota la teologia encarnada que girava al seu interior i al seu entorn.

No em vull estar de dir que la lectura d'aquesta obra ens torna a desvetllar l'interès per a l'ús del verb ἀναγγέλλω en els TP, un verb molt relacionat amb els *Dicursos de Comiat*, especialment amb Jn 13-17. Els *Testaments* em són un text encara molt preuat. Els estudis sobre els *Testaments* són un camp fèrtil on poder sembrar i collir.

No caldria ni dir que és un text que hauria d'estar a totes les biblioteques, no només les bíbliques o teològiques, sinó totes les biblioteques que volen posar a l'abast dels lectors la cultura que a través de la Mediterrània ha arribat fins al nostre present. L'obra s'ho val.

Antoni BOSCH-VECIANA